

Dr. OLASZ Lajos, PhD.
főiskolai docens
Szegedi Tudományegyetem
Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged

college associate professor
University of Szeged
Juhász Gyula Faculty of Education
Szeged, Hungary

e-mail: olasz.lajos55@gmail.com

**A HONVÉDSÉG BALKÁNI ALKALMAZÁSÁRA
VONATKOZÓ NÉMET IGÉNY ELUTASÍTÁSA**

*REJECTION OF THE GERMAN DEMAND FOR THE USE OF
THE HUNGARIAN ARMY IN THE BALKANS*

ABSTRACT

In spring 1943, the Chief of the General Staff, made a proposal that the Hungarian troops should have also joined the German occupational operations of the Balkans. In return the Germans would have agreed to bring home the remaining forces of the 2nd Hungarian Army routed at Don. The Hungarian forces would have had a less dangerous task and stayed closer to the Hungarian border. In this way it is easier to prevent the military force, so that there is enough force available for Hungary to settle territorial debates with the neighbours. However, the Hungarian Government rejected Hungary's participation in occupying Serbian territories. They did not want to risk that in case the allies landed in the Balkans the Hungarian soldiers would have to face English or American forces. They thought that the appearance of the Hungarian army would have only worsened further the otherwise stressed relationship between the Hungarians and the Serbians. In the course of a secret exchange of messages, it turned out that even the western powers would have disapproved such a step. This debate infected the relationship between the Chief of the General Staff and the Prime Minister.

Kulcsszavak: magyar 2. hadsereg, a balkáni megszállása, Kállay-kormány, háborúból kivezető út

Keynotes: Hungarian 2nd Army, occupation of the Balkan, Kállay-government, way out of the war

1. A honvédség balkáni szerepvállalásának felmerülése

Szombathelyi Ferenc vezérezredes, a Honvéd Vezérkar főnöke 1942. szeptember elején szemlét tartott a Donnál felvonult 2. hadseregnél. Ezt követően szeptember 14. és 15. között látogatást tett Hitler Vinnyica közeliében lévő főhadiszállásán. A megbeszélések során sem a túl hosszú arcvonal megrövidítése, sem korszerű német fegyverzet átadása terén nem sikerült jelentősebb eredményeket elérnie. Wilhelm Keitel tábornagy, a német véderő (OKW) főnöke viszont igényt jelentett be 2 újabb magyar megszálló hadosztályra. Szombathelyi felvetette az országhatártól nagy távolságra történő alkalmazásából eredő utánpótlási problémákat, és azt is hangsúlyozta, hogy a honvédség egy részét a Balkánon fenyegető szövetséges partraszállás és az ennek nyomán kiszámíthatatlanná váló román magatartás miatt tartalékolni kell. Ekkor érvelt először azzal, hogy a Balkánon zajló események Magyarország számára ugyanolyan fontossággal bírnak, mint a keleti hadszíntér.¹

A szövetségesek 1942 végén, a Földközi-tenger medencéjében nagyszabású hadműveletek végrehajtását tervezték. Winston Churchill brit kormányfő az Európába történő többirányú behatolást szorgalmazta, a franciaországi mellett olaszországi és (vagy) balkáni partraszállást. A magyar kormány azzal számolt, hogy az angol–amerikai erők megjelenése a Balkánon rövid idő alatt felborítaná a fennálló status quo-t, ezért ütőképes katonai erőt kell készenlétben tartani a határok védelmére, illetve újabb magyar területek (Dél-Erdély) birtokba vételére. Titkos tárgyalások kezdődtek Dragoljub „Draža” Mihailović tábornok szerb nemzeti partizán erőivel, hogy azok, bizonyos katonai felszerelés átadásáért cserébe ne támadjanak magyar területeket, akkor sem, ha a szövetséges csapatok megjelennek a Balkánon.²

1942 decemberében a Sztálingrád térségében súlyosbodó harcok miatt a német katonai vezetés részéről felmerült, hogy a Balkán megszállásában résztvevő német csapatok egy részét magyar és bolgár erőkkel kellene felváltani, hogy az ütőképesebb német seregtesteket átdobhassák a keleti frontra. Ezt Szombathelyi jó lehetőségnek látta, hogy a honvédség balkáni szerepvállalásával jelentősebb magyar katonai erőt tarthasson

vissza az országhatárok közelében. A Vezérkar főnöke tudta, hogy Kállay Miklós miniszterelnök kapcsolatot keres a jugoszláv emigráns kormánnyal egy szövetséges partraszállás esetére, de úgy vélte, hogy a kormányfő elfogadná, ha újabb magyar csapatok nem a keleti fronton, hanem a közelebb eső balkáni hadszíntéren kerülnének bevetésre.³

Szombathelyi 1943. január 1-jén összefoglalót készített az OKW számára, melyben hangsúlyozta, hogy a honvédség kimerült, legalább egy évre lenne szüksége a veszteségek pótlására és a hadiipar felfuttatására, hogy újabb harcoló csapatokat lehessen hadrendbe állítani. A Balkánon várható problémák miatt azonban a határok védelmét haladéktalanul meg kell erősíteni, akár máshonnan elvont erőkkel is. Szombathelyi tájékoztatta Kurt Zeitzler tábornokot, az OKH vezérkarának főnökét, hogy Magyarország nem adhat több katonát a keleti frontra, mert sem hadfelszerelése, sem kiképzett emberanyag nincs. A honvédségnek, egy balkáni front megnyitása esetén elsősorban a saját határok védelmét kell biztosítania.⁴

Budapesten, január elején olyan hírek keringtek, hogy a németek a teljes magyar haderő keleti frontra vezénylését kérték, amit a kormány elutasított, de nem zárkózott el attól, hogy 1 hadosztályt a Balkánra küldjön megszálló feladatra. Felsőházi körök és közjogi tényezők (Bethlen István, Törekgy Géza, Serédi Jusztinián) memorandumban kérték a kormányzót, hogy lehetőleg minél kevesebb új erőt küldjön a frontra, bár az számukra is nyilvánvaló volt, hogy a kint lévő csapatok felváltására új alakulatokat kell felvonultatni. A Balkáni szerepvállalás lehetőségét növelte Ujszászy István vezérőrnagy, az Államvédelmi Központ vezetője azon értesülése, hogy az erősödő balkáni partizántevékenység miatt, 60 000 horvát katonát, akiket a németek eredetileg a keleti frontra szántak, a partizánok ellen vetik be. Hitler január 2-án elrendelte a Weiss hadművelet megindítását a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg boszniai és horvátországi erői ellen 5 német, 3 olasz és 3 horvát hadosztály bevonásával.⁵

A január 12-én, a Don-kanyarban indított szovjet offenzíva nyomán összeomlott a tengely-hatalmak arcvonala új helyzetet teremtett. A február 1-jén a Führer főhadiszállására látogató Szombathelyitől a magyar kormány azt várta, hogy érje el a súlyos veszteségeket szenvedő 2. hadsereg hazaszállítását, anélkül, hogy újabb csapatokat kellene kiküldeni. Hitler azonban ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar egységek folytassák a harcot, a német alakulatokkal való felváltásuk után pedig megszálló erőként továbbra is maradjanak Ukrajnában. A megszálló feladatot ellátó 6 magyar hadosztály mellé további 6 hadosztályt követelt. Szombathelyi a csapatok egy részét mindenképpen haza akarta hozni. Közölte, hogy

Horthy ragaszkodik a 2. hadsereg hazatéréséhez. Hangsúlyozta, hogy az újraszervezés hosszabb időt és jelentős német hadfelszerelést igényel. Egyúttal jelezte, hogy a Balkán felől komoly veszély fenyegethet, ezért a magyar haderőnek inkább ott kellene feladatot vállalnia. A Vezérkar főnöke, a balkáni szerepvállalást elfogadható árnak tartotta a 2. hadsereg hazahozataláért cserébe.⁶

Mivel a Balkán ellenőrzés alatt tartása jelentős német erőket kötött le, Alfred Jodl tüzérségi tábornok, az OKW vezetési törzsének főnöke azt javasolta, hogy állítsanak fel a 2. hadsereg egységeiből 3 megszálló hadosztályt 12 fegyveres építőzászlóaljtal (2 hadosztály), a többi erőt szállítsák haza. Ugyanakkor készítsenek fel Magyarországon 4 gyaloghadosztályt, a jugoszláv partizánok elleni harcra, hogy leválthassanak 4 német seregettestet, melyekre nagy szükség van a keleti fronton. Február 11-én Wilhelm Keitel az OKW főnöke kérte a Honvéd Vezérkartól, hogy a várt 4 magyar hadosztályból 2 már márciusban vonuljon fel a Balkánon.⁷

Február 12-én Szombathelyi emlékiratban tájékoztatta a kormányzót a Donnál elszenvedett vereség okairól. Kifejtette, hogy a jövőben a Balkán lehet a honvédség szerepvállalásának új színtere. Ez nemcsak szövetségi kötelezettség, hanem sajátos magyar érdek is. Szövetséges partraszállás esetén várható Románia átállása és Magyarország elleni támadása, ezért fel kell készülni Dél-Erdély megszállására, amit a balkáni magyar katonai jelenlét megkönnyíthet. Keitel kérése alapján hozzátette, hogy a félsziget más térségeiben való feladatvállalás további alapos megfontolás tárgyát kell, hogy képezze.⁸

Szombathelyi emlékiratának volt egy sajátos politikai vonatkozása is, az új helyzetben szükségesnek látta az „erőteljesebb kormányzásra” való áttérést. Felvetette, hogy a Vezérkar főnökének vészhelyzetben, hogy mentesse az országot, politikai döntéseket kellene hoznia, ezzel azonban átlépné az alkotmányos kereteket. Ha viszont nem lép, passzivitásával maga is elősegíthetné egy tragédia bekövetkezését, ami a történelem ítélszéke előtt még súlyosabb bűnnek számítana. A katonapolitika alakítása ugyan a VKF határákörébe tartozott, a kül- és belpolitika alakításába közvetlen beleszólása nem volt. Szombathelyi erős küldetéstudatot érzett, hogy saját helyzetértékelését és elképzeléseit a kormány megfontolásai elé helyezze, függetlenül magát a kabinet politikájától és minél nagyobb személyes befolyást gyakoroljon Horthyra. Azt az álláspontot képviselte, hogy Berlin bizonyos kéréseit el lehet utasítani, de a németekkel szembe fordulni nem lehet – mert csak ők tudják feltartóztatni az oroszokat, akik Magyarország vesztét okozhatnák – illetve, hatalomra

kerülne a szélsőjobb, amely mindenben kiszolgáltatná a német érdekeket és ezzel szintén a pusztulás szélére sodorná az országot.⁹

Február 13-án Rabe von Pappenheim ezredes, budapesti német katonai attasé közölte az OKW-vel, hogy Szombathelyi szerint 4 magyar gyaloghadosztály felszerelését és a Balkánra vezénylését a kormány el fogja utasítani, mert ehhez jelenleg nem áll rendelkezésre kellő személyi állomány és hadianyag. Pappenheim maga is elismerte, hogy 4 hadosztály felállítása és a Balkánra küldése teljesen kimerítené Magyarország katonai tartalékait. Az attasé jelezte, hogy Szombathelyi szerint kellő német hadfelszerelés átadása esetén májusra 5 hadosztályt lehetne kiállítani. Ez alapján Jodl azt az igényt támasztotta, hogy május 1-re vezényeljenek 2 magyar biztosító hadosztályt Szerbiába, míg további 3 álljon készenlétben Magyarországon, hadműveleti tartalékként.¹⁰

Szombathelyi a kormánnyal való megbeszélés nélkül beleegyezett a kérés teljesítésébe. Azt remélte, hogy a balkáni szerepvállalás révén, a keleti hadszíntéren lévő magyar csapatok legalább egyharmadát haza lehet hozni. Tervbe vették a 2 ezredből álló könnyűhadosztályok 3 ezredből álló gyaloghadosztállyá történő átszervezését. Szombathelyi elképzelései szerint 4 (3 ezredes) megszálló hadosztály maradt volna a keleti hadműveleti területen, míg 2 Ukrajnából kivont és 2 újonnan felállított (3 ezredes) hadosztályt vezényeltek volna a Balkánra, biztosító feladatok ellátására. Ez lehetővé tette volna a magyar erők átcsoportosítását, új hadianyaggal való ellátását és a határokhoz közelebb történő alkalmazását. Ugyanakkor új hadfelszerelést kaphatott volna még 1 tartalékban maradó hadosztály. A Vezérkar főnöke pontosan tudta, hogy Kállay Miklós miniszterelnök ellenezni fogja a magyar csapatok balkáni beavatkozását, de arra számított, hogy a kormányzót meg tudja majd győzni terve támogatásáról.¹¹

Szombathelyi ígéretei valóban keresztezték a kormány terveit, amely azon igyekezett, hogy különböző bizalomerősítő lépésekkel megfelelő alapot teremtsen a nyugati hatalmakkal való titkos tárgyalásokra. Ezt a célt szolgálta Szent-Györgyi Albert törökországi missziója, vagy Gellért Andor svédországi kapcsolatkeresése. Bár az angol és amerikai diplomácia rendkívül szkeptikus volt a magyar kormány eltökéltségét illetően, azt elismerték, hogy Németország szövetségesei közül Magyarországnak sikerült leginkább megőriznie a függetlenségét és a politikai mozgásterét. Ezért nem zárták ki, hogy bizonyos fogadókészséget mutassanak a magyar kapcsolatépítési szándék iránt. Az érvek között nagy hangsúllyal szerepelt, hogy a budapesti kormány nem akar újabb csapatokat küldeni a frontra.¹²

2. Éleződő vita a kormány és a Vezérkar főnöke között

A németekkel történt megállapodásról Szombathelyi csak utólag tájékoztatta Nagy Vilmos honvédelmi minisztert, és kérte a hozzájárulását. Nagy azonban ezt elutasította, és felrótta neki, hogy a kormány tudta nélkül, sőt szándéka ellenére egyezett bele újabb magyar erők háborús felhasználásába. Szombathelyi ekkor arra hivatkozott, hogy a csapatok alkalmazása a Vezérkar főnökének hatásköre, Nagy viszont figyelmeztette, hogy a honvédség határon túli bevetése politikai kérdés, tehát a kormány és a felelős miniszter kompetenciájába tartozik.¹³

A miniszter elutasítása nyomán Szombathelyi a Legfelső Honvédelmi Tanács (LHT) összehívását kezdeményezte. A február 16-án sorra kerülő ülésre készített előterjesztésében kifejtette, hogy Magyarországnak fokozottabb figyelmet kell fordítania a Balkánra, mert akár néhány hónapon belül angolszász partraszállásra kerülhet sor, ami tovább élezheti a román–magyar viszonyt, és időszerűvé teheti Dél-Erdély birtokba vételét. Egy ilyen helyzetben, a balkáni megszállásban való részvétel megnövelné Magyarország cselekvési szabadságát. Szombathelyi hangsúlyozta, senki nem spekulálhat arra, hogy az ország további erőfeszítések nélkül, csendben kivárhatja a háború végét. A belső rend biztosítása és a hatékony hadviselés érdekében kérte a katonai szervek hatáskörének növelését a polgári intézmények rovására, és elvben lehetségesnek tartotta az alkotmányos előírások korlátozását is, ha a háborús érdekek úgy kívánják. A Vezérkar főnöke igyekezett elébe menni Kállay várható tiltakozásának, ezért leszögezte, hogy ezeket a döntések nem a kormány, hanem a kormányzó kezében vannak.¹⁴

Kállay elutasította Szombathelyi javaslatait. A nyílt konfrontációt kerülte, de a Vezérkar főnökének hatalomkoncentráló terveivel szemben leszögezte, hogy nem a katonaság feladata a belpolitika, a gazdaság vagy a közigazgatás irányítása. Kijelentette, hogy Magyarország csak a Szovjetunióval szemben vállal aktív háborús szerepet. A Balkán megszállásába nem kapcsolódik be, mert az tovább élezné az amúgy is feszült szerb–magyar viszonyt, holott most némi közeledés mutatkozik a Mihajlović tábornok vezette haderővel.¹⁵

Ugyanezeket a gondolatokat fejtette ki a kormányfő két nappal később az országgyűlés külügyi bizottságában. Elismerte, hogy a Balkán szerepe felértékelődik, nem zárható ki egy szövetséges partraszállás, de számolni kell az Erdély megszerzését célzó román fellépéssel is. Magyarország nem kíván csapatokat küldeni a Balkánra, inkább megegyezést keres a londoni emigráns kormányt képviselő szerb nemzeti erőkkel. A kormánypárt és a

mérsékelt ellenzék osztotta Kállay álláspontját a korlátozott háborús szerepvállalást illetően. A kisgazda Tildy Zoltán támogatta a honvédség megerősítését, de csak a határok védelmére. A liberális Rassay Károly kárhoztatta a hadba lépést és hangsúlyozta, hogy mindenképpen el kell kerülni a nyugati hatalmakkal való fegyveres összecsapást. A szélsőjobboldal, Imrédy Béla, Rajniss Ferenc, Jaross Andor viszont a háborús részvétel fokozását, a németek melletti határozottabb kiállást követelte, hogy a honvédség az angolszászokkal szemben is vegye fel a harcot.¹⁶

Február 24-én Szombathelyi közölte az OKW illetékeseivel, hogy Magyarország nem tud csapatokat küldeni a Balkánra, mert a rendelkezésre álló kevés hadfelszerelést az Ukrajnában lévő erők számára kell biztosítani. Ezzel azt sugallta, hogy ha kellenek magyar alakulatok a Balkánra, vezényeljék át a keleti megszálló erő egy részét. Ő maga vállalhatóbbnak tartotta a balkáni szerepvállalással járó szerb-magyar konfliktust, illetve az angolszász erőkkel való esetleges szembekerülés (egyelőre távolinak tűnő) kockázatát – mint a németek kérésének nyílt elutasítását. Bízott benne, hogy ezt a megoldást végül Kállay is elfogadja.¹⁷

Német részről ekkor már feltétlenül igényt tartottak legalább 2 magyar hadosztály balkáni bevetésére. Hitler engedélyezte, hogy az odavezényelt csapatokat német hadfelszereléssel lássák el, ha azok június 1-től részt vesznek a megszálló tevékenységben. Ez nemcsak katonai szempontjából volt fontos Berlinnek, hanem mert így Magyarország közvetlen konfliktusba kerülhetett volna a jugoszláv emigráns kormánnyal, illetve nyugati partraszállás esetén az angolszász erőkkel, ami megnehezítette volna a nyugattal való titkos kapcsolatfelvételt. A részletek megbeszélésére az OKW március 5-én Budapestre küldte Wilhelm Brükner tengernagyot. A Szombathelyivel folytatott tárgyalás után azonban Brüknek igen szkeptikus volt a magyar közreműködést illetően, ezért arra kérte Dietrich von Jagow budapesti német követet és Pappenheimet, hogy próbáljanak befolyást gyakorolni a magyar katonai körökre, a 2 hadosztály mielőbbi kivezénylése érdekében.¹⁸

A magyar béketapogatózásokra reagálva Anthony Eden külügyminiszter március 10-én arról tájékoztatta a moszkvai és washingtoni brit követet, hogy ameddig Magyarország Hitler céljait támogatja, nem számíthat semmi megértésre vagy kíméletre. Az utóbbi időben azonban bizonyos változások kezdődtek a magyar politikában, melyeket London egyelőre várakozással szemlél. Közölte, hogy a Svédországban folyó bizalmas megbeszéléseken kiindulási alapként megfogalmaztak néhány feltételt a további tárgyalásokhoz. Ezek közé tartozik, hogy a Kállay-kormány nem

küld újabb csapatokat a frontra, katonai erőit határai védelmére tartalékolja, illetve, hogy balkáni partraszállás esetén nem tanúsít ellenállást a szövetséges haderővel szemben. Ezek a feltételek jól beleillettek Kállay politikai elképzeléseibe, egy balkáni magyar szerepvállalás azonban alapvetően ellentmondott volna mindennek.¹⁹

Ugyanezen a napon, a kormányt megkerülve Szombathelyi közvetlenül a kormányzóhoz fordult, hogy megszerezze támogatását a magyar csapatok balkáni bevetéséhez. Érvei között szerepelt, hogy ez rendkívüli lehetőség több magyar hadosztály korszerű német fegyverzettel való ellátására. Hangsúlyozta, hogy a 2. hadsereg egyes részeinek hazahozatala és a keleten lévő magyar erők csökkentése csak így lenne megoldható. Felvetette, hogy a balkáni részvétel közelebb hozhatja a német megszállás alatt lévő Bánság visszaszerzését. Azt állította, hogy a szerb lakosság a magyarokkal kevésbé lenne ellenséges, mint a németekkel, így komolyabb összetűzésekre nem kell számítani. A kormányzó azonban a döntést a Minisztertanácsra bízta, amely ismét elvetette a Vezérkar főnökének javaslatát. Kállay és Nagy nehezményezte azt is, hogy Szombathelyi egy ilyen fontos külpolitikai kérdést a kormány tájékoztatása nélkül a kormányzó elé terjesztett. Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter pedig kijelentette, hogy inkább lemond, de nem támogatja a balkáni akciót, bármit ígérjenek is cserébe a németek.²⁰

Március 17-én a parlament véderő bizottságában Nagy beszámolt a doni veszteségekről. A miniszter 110 000 halott, sebesült és eltűnt katonáról beszélt és közölte, hogy mintegy 38 000 munkaszolgálatos sorsáról nincs adat. Eszterházy Móricz határozati javaslatot terjesztett elő, hogy a honvédség határon túli alkalmazását a jövőben a kormány csak a kormányzó és a parlament véderő bizottsága előzetes hozzájárulása után rendelhesse el. Ezzel Nagy Vilmos is egyetértett. Az ülés előtt Eszterházy egyeztetett Kállayval, a kezdeményezés tehát az ő szándékait is tükrözte.²¹

Mivel a balkáni szerepvállalással kapcsolatban további német fellépésre kellett számítani, a Külügyminisztérium összefoglalta a magyar részvétel elutasítását alátámasztó érveket:

1. A honvédség 1941 áprilisában csak a volt magyar területeket szállta meg, további területi aspirációi nincsenek a térségben. Harci tevékenységet csak a keleti fronton, illetve határai védelmében folytat.
2. A délvidéki razzia súlyos konfliktust okozott a szerbekkel, amit csak tovább rontana a megszállásban való részvétel. Egyes jelek arra mutatnak, hogy a németek tudatosan törekszenek a magyar–szerb feszültség élezésére.

3. Romániának vannak bizonyos területi igényei Szerbiával szemben, mégsem kapcsolódik be a megszállásba.
4. A hazai közvéleménnyel nehéz lenne elfogadtatni, hogy a kormány nem a magyar területek (Bánság, Dél-Erdély) visszacsatolásáért lép fel, hanem idegen területen veti be a honvédséget.
5. A németek a fegyverszállításra vonatkozó korábbi ígéreteiket nem teljesítették. Így először a már megkötött német–magyar szerződéseknek kellene eleget tenniük.²²

Március 26-án újabb német megkeresés érkezett a balkáni magyar közreműködés ügyében, ezért a Minisztertanács március 30-án újra foglalkozott a kérdéssel. Kállay ismét az elutasítás mellett foglalt állást. A korábbi ellenérvek mellett felhívta a figyelmet a szomszéd államok magyarellenes együttműködésének (egy új „kisantant” létrehozása) veszélyére. Hangsúlyozta, hogy még háborús győzelem esetén is komoly gondot okozhatna a közös szlovák, román, horvát és szerb fellépés Magyarországgal szemben. A Minisztertanács végül úgy határozott, hogy nem tartja teljesíthetőnek a német kérést.²³

A megszálló csapatok mellett a németek 10 000 munkaszolgálatos kiküldését kérték a bori rézbányákba. Nagy Vilmos, a munkásszázadok súlyos doni vesztesége miatt ezt ellenezte. Kállay és Varga József iparügyi, illetve kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter azonban Berlin sürgetése nyomán hajlandó lett volna 2000 fő kirendelésére, hogy ne tagadják meg a németek összes kérését. Döntés azonban ebben az ügyben egyelőre nem született.²⁴

Április 1-jén Kállay Rómába utazott. Megbeszéléseik során Benito Mussolini közölte vele, hogy Hitler arra kérte, gyakoroljon nyomást a magyar kormányfőre a honvédség balkáni alkalmazása érdekében. Hangsúlyozta, hogy a kérdést csak azért hozta szóba, mert a magyar részvétel nyomán olasz hadosztályok is felszabadulnának, melyekre másutt volna szüksége. Kállay, a már ismert érvekre hivatkozva ismét elhárította a magyar részvétel lehetőségét.²⁵

A Vezérkar főnöke viszont változatlanul másként ítélte meg a helyzetet. Néhány nappal később az Országos Tiszti Kaszinóban tartott előadásán arról beszélt, hogy harcoló csapatokat Magyarország már nem küld a frontra, de megszálló feladatot továbbra is ellát. Szombathelyi ezúttal is megemlítette a Balkánt, hogy mennyivel kedvezőbb lenne, ha a honvédség a magyar határokhoz közelebb eső területen tudna szerepet vállalni.²⁶

3. Szűkülő mozgástér

Április 2-án Vörös János VKF Hadműveleti osztályának főnöke közölte Cuno Heribert Fütterer vezérőrnagy német légügyi attaséval és Jagow követtel, hogy a Franciaországban kiképzésen lévő magyar repülőket ott nem lehet bevetni, csak a keleti fronton. Ez világos utalás volt, hogy a magyar kormány csak a szovjetek ellen akar harcolni és kerüli az angol–amerikai erőkkel való összecsapást. Ezért az OKW arra kérte a német külügyi szerveket, hogy a küszöbön álló Hitler-Horthy találkozón kerüljön napirendre ez a kérdés, tisztázzák a magyar szándékokat, különösen arra az esetre, ha a Balkánon angolszász partraszállásra kerülne sor.²⁷

Április 16-án Horthy, német meghívásának eleget téve Hitler főhadiszállására utazott. Indulása előtt a Külügyminisztérium tájékoztatót készített számára az aktuális ügyekről, többek között a balkáni részvétel kérdéséről. Ez kiemelte, hogy a honvédség nem vehet részt a Balkán megszállásában. Jelentős magyar területek vannak idegen uralom alatt és a balkáni fellépés nyomán a közvélemény azonnal ezek visszavételét követelné, ami bonyodalmakat okozhatna Németországnak is. A honvédség eddig csak az ezeréves határok visszaállításáért került bevetésre, illetve a Szovjetunió elleni antibolsevista hadjáratban vesz részt. A balkáni szerepvállalás kiélezné a szerb–magyar viszonyt, és a Berlin számára is oly fontos stabilitás helyett csak további konfrontációhoz vezetne. Ráadásul, egyre szaporodnak a magyarellenes román és szlovák megnyilvánulások, melyekre eddig Budapest nagy önfegyelemmel reagált, de katonai döntéseinél ezeket semmiképp sem hagyhatja figyelmen kívül.²⁸

A kormányzóval való találkozás során Hitler súlyos vádakkal illette Magyarországot. Kijelentette, hogy a honvédség nem harcolt kellő elszántsággal a Donnál. Hitler szerint a magyar társadalomban és haderőben tapasztalható gyenge morál oka, egyrészt a zsidókérdés megoldatlansága, másrészt, hogy maga a kormányfő sem hisz a közös célokban, és titokban az angolszászokkal próbál egyezkedni. Horthy mindezt visszautasította, védte a honvédséget, hivatkozott a zsidóellenes intézkedésekre, és teljes bizalmát fejezte ki Kállay iránt. Hitler azt is felvetette, hogy a magyar kormány csak a keleti fronton vállal feladatokat, más tekintetben passzív, a nyugati hatalmakkal való összecsapás lehetőségét kerüli.²⁹

A balkáni megszállás kérdésére csak röviden utalt. Kijelentette, hogy egy háborúban nemcsak ott kell katonai erőfeszítéseket tenni, ahol az országnak területi igényei vannak. Ennél konkrétabb formában került szóba a kérdés Keitel és Szombathelyi párhuzamosan zajló megbeszélésein. Az OKW

főnöke hangsúlyozta, hogy Hitler igen barátságtalan gesztusnak tekintette a Balkán megszállásában való részvétel elutasítását. Ezért nyilvánvalóan Kállay miniszterelnök a felelős, akiben a német vezetés már egyáltalán nem bízott. A tárgyaláson megjelent Joachim von Ribbentrop külügyminiszter is, aki felvetette, hogy Berlin szívesebben látná Szombathelyit a kormányfői székben, aki garanciát jelenthetne a fokozottabb magyar háborús részvételre és a zsidókérdés megoldására is. Szombathelyi azonban kitért a Ribbentrop által javasolt lehetőség elől.³⁰

Május 12-én a szövetségesek elfoglalták Tuniszt, a német–olasz erők kiszorultak Észak-Afrikából. A dél-európai front megnyitásával kapcsolatban a szicíliai partraszállás mellett a britek egy görögországi, míg az amerikaiak inkább egy franciaországi hídfő létesítését szorgalmazták. A németek számoltak egy balkáni szövetséges hadművelet lehetőségével, ezért Hitler Erwin Rommel tábornagyot Görögországba küldte, a védelem megszervezésére. A helyzet Kállayt arra ösztönözte, hogy felgyorsítsa a kapcsolatkeresést a londoni jugoszláv kormánnyal. A magyar megbízottak május 26-án vették fel az érintkezést Isztambulban a jugoszláv diplomáciával. Kállay ígéretet tett, hogy ismételt eljárást indít a délvidéki népiertás felelősei ellen, és felkínálta, hogy felszerelést szállít a csetnik csapatoknak. Cserébe annyit kért, hogy az angol-amerikai csapatok Balkánon várható offenzívája során a szerb partizán erők ne lépjenek át a magyar határt. A jugoszláv kormány azonban elutasította az ajánlatot.³¹

Július 2-án, újabb türelmetlen német fellépés nyomán megszületett az egyezmény a magyar munkaszolgálatos századok Borba vezényletéről. A kérés teljesítését ezúttal már az újonnan kinevezett honvédelmi miniszter, Csatai Lajos is támogatta. A munkásszázadok átengedését Kállay kisebb horderejű ügynek tekintette, mint harcoló csapatok Balkánra vezényletét. Első lépésben 3000 főt, 14 munkásszázadot indítottak útnak, magyar kísérő keretlegénységgel a német irányítás alatt lévő szerbiai bányavidékre.³²

A kormányfő közben tovább lépéseket tett a nyugati hatalmakkal való kapcsolatfelvételre. Megbízása nyomán Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank volt elnöke Svájcban, július 8-án arról tájékoztatta Allen W. Dullest, az amerikai katonai felderítő szolgálat európai vezetőjét, hogy Magyarország de facto semleges magatartást tanúsít a háború további menetében. A keleti hadszíntéren ellátott megszálló feladaton kívül a honvédség csak a saját határok védelmét látja el. Cserébe, a nyugati szövetségesek ne szolgáltatassák ki az országot a szovjeteknek, és ne tegyenek a szomszédos államoknak előzetes területi ígéreteket. Dulles elfogadhatónak ítélte a kérést, az amerikai kormány azonban nem vállalt semmilyen kötelezettséget.³³

A szicíliai partraszállás után, július 24-én politikai fordulatra került sor Olaszországban. Mussolinit letartóztatták, és az új kormány kiutat keresett a háborúból. Egyre inkább számolni kellett egy balkáni angolszász partraszállás lehetőségével, ezért Alexander Löhr vezérezredes, a térség német katonai parancsnoka sürgős erősítést kért a partvidékre, főként Fiume, Trieszt körzetébe. A partvonal védelmére német erőket kívántak igénybe venni, a mögöttes terület biztosításába viszont Berlin bolgár és magyar csapatokat akart bevonni.³⁴

Hitler augusztus 14-én Borisz bolgár cárral tárgyalt, és 2 megszálló hadosztályt kért tőle. A cár a török magatartás kiszámíthatatlanságára hivatkozva egyelőre csak annyit ígért, hogy ha Németország segítséget nyújt új bolgár alakulatok felállításában, felszerelésében, megfontolja a kérés teljesítését. Ezt követően, augusztus 15-én érkezett bemutatkozó látogatásra a német főhadiszállásra az új magyar honvédelmi miniszter, Csatay Lajos vezérezredes. A tárgyalások során Hitler nyomatékkal hangsúlyozta neki, hogy a balkáni rendfenntartásban feltétlenül számítana a honvédség részvételére. Csatay nyitottnak mutatkozott a kérés teljesítésére.³⁵

Ezzel egyidőben, Kállay megbízásából, Veress László és Újváry Dezső kapcsolatba lépett az ankarai brit követség munkatársával, John Bennett-tel, és közölték vele, hogy ha egy balkáni partraszállás nyomán a szövetséges haderő eléri a magyar határt, a honvédség kész letenni előttük a fegyvert. Bár a magyar kormány kijelentéseit az angolszász diplomácia erős fenntartásokkal kezelte, Adolph Berle amerikai külügyi államtitkár-helyettes augusztus 20-án azt javasolta a kormányának, hogy a szövetségesek ismerjék el Magyarország szuverenitását a háború utáni időre (területi kötelezettségek nélkül), egyúttal fogalmazzanak meg konkrét katonai elvárásokat is vele szemben, mert a délkelet-európai térségben a magyarok tudnak a legnagyobb segítséget nyújtani a németek ellen.³⁶

Csatay augusztus 24-én számolt be a Minisztertanácsnak a németekkel való tárgyalásairól. Az ülésen kiállt a balkáni szerepvállalás mellett, melyre a Zágrábbal történő egyeztetés után, horvát területen kerülhetne sor. A miniszterek meggyőzése érdekében hangsúlyozta, hogy így a keleti hadszíntéren lévő csapatok egy részét is át lehetne csoportosítani, melyek nem 1000 km távolságra, hanem a határok előterében teljesítenének szolgálatot. Felvetette, hogy ezzel talán az ország számára fontos tengeri kijárat kérdésében is kedvező fordulat állhatna be. Keresztes-Fischer határozottan elutasította a részvételt, és kijelentette, hogy nem szabad újabb fegyveres fellépést vállalni Németország oldalán. Hasonlóan foglalt állást

Bánffy Dániel földművelésügyi miniszter is. A kormány egyelőre nem hozott végleges döntést.³⁷

Közben azonban a kormányfő közbenjárására, a honvédtisztekkel szembeni korábbi eljárás megszüntetése ellenére a kormányzó ismét foglalkozni kezdett az újvidéki razzia felelőseinek ügyével. Kihallgatáson fogadta Babos Józsefet, az 1942-es vizsgálat lefolytatóját, és másokkal is konzultált, végül elrendelte, hogy a tragikus események ügyében induljon új eljárás.³⁸

A balkáni szerepvállalásra vonatkozó türelmetlen német sürgetés és egy közeli szövetséges partraszállás lehetősége arra ösztönözte Kállayt, hogy pontosan tájékozódjon, a szövetségesek álláspontjáról. Bakach-Besseney György berni magyar követ közvetítésével felvetette Dulles és Royall Tyler előtt, hogy könnyebb lenne kivonni a magyar erőket a keleti hadszíntérről, ha a honvédség részt vállalna a Balkán megszállásában. A Horvátországba vezényelt magyar csapatok megnyitnák a frontot a partraszálló szövetségesek előtt, ami meggyorsítaná Bécs és Budapest elérését, miközben a honvédség védené a Kárpátok vonalát a szovjet haderővel szemben. Minderre azonban csak akkor kerülne sor, ha ezt a szövetségesek is támogatnák, és a londoni jugoszláv kormány sem tekintené ellenséges lépésnek.³⁹

Az augusztus 28-án megérkező válasz elutasító volt. Tyler, akit régi bizalmas kapcsolat fűzött a kormányzó környezetéhez figyelmeztette a magyar követet, hogy jugoszláv részről semmilyen hajlandóság nincs a magyarokkal való együttműködésre, és a balkáni fellépést a szövetségesek csak a németek melletti újabb önkéntes kiállásnak tekintenék. Hasonlóan reagált a brit diplomácia is. Barcza György szeptember 1-jén azt jelentette Svájcban, hogy Frederick van den Heuvel a berni követség munkatársa nyomatékosan figyelmeztette, hogy a legcsekélyebb magyar erők Balkánra küldése Londonban igen súlyos reakciót váltana ki.^{40, 41}

Erre reagálva Ghyczy Jenő külügyminiszter újabb összefoglalót készített a balkáni magyar szerepvállalás kérdéséről. Ebben leszögezte, hogy a kormány a nyugati hatalmakkal fennálló hadiállapotot csak technikai jellegűnek tekinti, és de facto nem vesz részt az ellenük folyó háborúban. Ezen az sem változtat, ha a szövetséges légierő bombázni kezdi Magyarországot, mert számos olyan németek által megszállt országot is támad, melyekkel egyébként London és Washington nem áll hadiállapotban. A balkáni részvétel a közvetlen fegyveres összecsapás veszélyével járna, amit mindenképpen el kell kerülni. A honvédség a keleti megszálló erők kivételével csak a magyar határok védelmében kerülhet bevetésre.⁴²

4. A szeptemberi fordulat – a német kérés végleges elutasítása

Szeptember 3-án szövetséges csapatok szálltak partra Calabriában. Mindez sürgetővé tette a balkáni részvételre vonatkozó végleges döntés meghozatalát. Szombathelyi az ügyet ismét az LHT elé vitte. A testület számára készített emlékeztetőjében elismerte, alapvetően, hogy a német győzelemre nincs sok kilátás, és a Harmadik Birodalom teljes veresége sem zárható ki. Mégis ki kell tartani Berlin mellett, mert az elszakadás német megszállást váltana ki, melybe román, szlovák és horvát erők is részt vennének. A gyorsan közeledő szovjetekkel szemben is csak Németországra támaszkodhat az ország. A honvédségnek be kell kapcsolódnia a Balkán megszállásába. Ez az egyetlen módja a keleten lévő erők hazahozatalának, melyek könnyen felőrlődhetnek a szovjetek elleni harcban, holott nagy szükség lenne rájuk a háború végén, a magyarlakta területek biztosítására, illetve az 1918-as összeomlás megelőzésére. Közölte, hogy a németek is hajlandóak lennének az átcsoportosításról tárgyalni.⁴³

Szombathelyi hangsúlyozta, hogy a balkáni feladat során nem kellene nagy veszteségekkel számolni. A magyar erők a mögöttes területen helyezkednének el és nem kerülnének szembe a partraszálló szövetséges csapatokkal. A szerb partizánokkal természetesen lennének harcok, de ha meg lehetne értetni a lakossággal, hogy Magyarország nem tart igényt a területekre, csak a kommunizmus térhódítását kívánja megelőzni, akkor a szerb nemzeti erőkkel talán sikerülne együttműködni. Csatay támogatta a Vezérkar főnökének érveit. Felhívta a figyelmet, hogy ha nem Horvátországba, hanem Szerbiába küldenék a csapatokat, nem fenyegetne a Bécs felé tartó szövetségesekkel való összecsapás veszélye, ugyanakkor kedvező pozícióban lennének Dél-Erdély visszafoglalása esetére.⁴⁴

Nagy Vilmos leváltásával és Csatay kinevezésével a katonai vezetés ugyan egységessé vált a balkáni részvétel kérdésében, a kormány azonban továbbra is elutasította a szerepvállalást. Kállay leszögezte, hogy a balkáni megszállással Magyarország agressziót követne el Szerbia ellen, ami tovább rontaná az ország nemzetközi megítélését. A honvédség fegyveres harcba keveredne nemcsak a kommunista partizánokkal, hanem a nemzeti felkelő csapatokkal is, akikkel már kiépült bizonyos kapcsolat. Horthy kezdetben hajlott a katonák nézőpontjának elfogadására, Kállay ellenérvei hatására azonban a véleménye megváltozott. Az LHT végül nem adta meg a jóváhagyást a Balkán megszállásában való részvételhez.⁴⁵

A németek számára azonban mind nagyobb problémát jelentett a Balkánon kialakult helyzet, ezért tovább forszírozták a magyar csapatok kérdését.

Szeptember 6-án Pappenheim és Jagow arról tájékoztatták Berlint, hogy a honvédség közreműködése érdekében célszerű volna 2 magyar hadosztályt Ukrajnából a Balkánra átvezényelni és ezek mellé kérni 2 további sereget. Az új alakulatok számára német felszerelést kell kilátásba helyezni, akkor is, ha annak leszállítása akadályokba ütközne. Mindez jelentősen megnövelné a magyar katonai vezetők befolyását a politikusokkal szemben. A két német diplomata azonban arra is felhívta a figyelmet, hogy az ukrajnai magyar csapatkivonás ne legyen teljes, mert az Kállay politikai sikerét jelentené, és a magyar kormány ezt úgy kezelné, hogy gyakorlatilag sikerült kilépni a háborúból. A keleti hadszíntéren maradó csapatokat, a német egységek között szétszórtnak kell elhelyezni, és Budapest sakkban tartására „túsznak” kell használni.⁴⁶

Ezen a napon Szentmiklós Andor, a külügyminiszter állandó helyettese közölte Bakach-Besseneyvel, nyugtassa meg amerikai tárgyalópartnereit, hogy Magyarország semmilyen körülmények között nem küld csapatokat a Balkánra. Korábban ezt csak ezért mérlegelte a kormány, mert kecsesítőnek tűnt, hogy ily módon kitorhethetne a német bekerítésből, és kaput nyithatna a szövetségesek felé, de az ellenérvek nyomán már elvették ennek lehetőségét.⁴⁷

Szeptember 9-én, a salerno szövetséges partraszállással és az Olaszország háborúból való kiválásának bejelentésével egyidőben Sir Hugh Knatchbull-Hugessen ankarai brit követ átadta a magyar megbízottaknak az ideiglenes fegyverszüneti feltételeket. Ezek között szerepelt, hogy a magyar kormány tegyen látható lépéseket csapatainak a keleti hadszíntérről történő kivonására, a honvédség tartózkodjon saját határok között, a szövetséges erők megérkezése után pedig kapcsolódjon be a németellenes harcba.⁴⁸

Szeptember 10-én bizalmas megbeszélésre került sor a kormányzónál, Kállay, Ghyczy, Keresztes-Fischer, valamint Kánya Kálmán, Rakovszky Iván, Eszterházy Móric, Bethlen István és Károlyi Gyula részvételével. Megegyezés született, hogy a kormány hivatalos kérést intéz a német vezetéshez a mintegy 80 000 fő ukrajnai magyar megszálló erő hazarendelése érdekében. Ha Berlin ebbe nem egyezik bele, akkor a Vezérkar főnöke saját hatáskörben intézkedjen a fokozatos csapatkivonásról, illetve a határok közelébe történő átcsoportosításról. Újabb magyar csapatok nem léphetik át a határt, így a honvédség nem vesz részt a Balkán megszállásában sem. A térségbe érkező angol-amerikai haderővel szemben nem tanúsítanak ellenállást. A kormány intézkedik, hogy az országon átfutó német szállítmányok kerüljék el Budapestet, ezzel is csökkentve a főváros elleni szövetséges bombázások veszélyét.⁴⁹

A balkáni partizántevékenység erősödése nyomán Pappenheim ismét felkereste a Vezérkar főnökét és közölte vele, hogy az OKW továbbra is igényt tartana 3 megszálló hadosztályra. Szombathelyi kijelentette, hogy ha hazarendelheti a keleti hadszíntéren lévő csapatokat, akkor mindent megtesz ennek érdekében. Valójában azzal számolt, hogy a keleti hadszíntéren lévő 9 (2 ezredes) könnyűhadosztályból 6 talán hazahozható. Ha ebből 3 hadosztályt a Balkánra küldenek, a másik 3 (német hadianyaggal felszerelve) tartalékként a határok közt maradhat. Azt tervezte, hogy a megszálló erők parancsnokának a nem elvakult „németbarátnak” ismert Náday István vezérezredest nevezi ki. Egy szövetséges partraszállás esetén a magyar csapatok így át tudnak állni, és ezek képezhetik az új magyar haderő magját. Azzal Szombathelyi is tisztában volt, hogy szándékai Berlinben a csapatok hazahozatala miatt, a magyar kormánynál pedig a balkáni közreműködés miatt komoly ellenállásba ütközhetnek.⁵⁰

Szeptember 14-én a Minisztertanács végleges döntést hozott a balkáni magyar részvétel kérdésében. Ezen leszögezték, hogy:

1. a Háromhatalmi egyezmény érvénye megszűnt;
2. a kormány hazahozza a keleti megszálló csapatokat, és nem küld katonákat a Balkánra, mert a jövőben a honvédség csak az ország határainak védelmét látja el, mindezt önállóan, német csapatok részvétele nélkül;
3. a német katonai szállítmányoknak el kell kerülniük Budapestet, Gyórt és Miskolcot, hogy a jelenlétük ne váltson ki angol-amerikai légitámadásokat. Kállay ezen alapelvek figyelembe vételét kérte a Vezérkar főnökétől, aki másnap indult a német főhadiszállására. A kormányfő megbízta a Szombathelyi kíséretében lévő Kádár Gyulát, a 2. VKF osztály vezetőjét, figyeljen oda, hogy a németek nem próbálnak-e nyomást gyakorolni a Szombathelyire a Balkán ügyében, és ha ilyet tapasztal, azonnal tájékoztassa Budapestet.⁵¹

Szombathelyi csak induláskor értesítette Pappenheimet, hogy a kormány nem támogatta a balkáni megszállásban való részvételt. Közölte a német attaséval, felháborítónak tartja, hogy megkötötték a kezét ebben az ügyben, és gyávának nevezte a politikusokat. Pappenheim ezt úgy értelmezte, hogy a magyar katonai körök eltökéltek a Németországgal való közös harc mellett, csak a kormány nem engedi érvényesülni őket. Azonnal jelentette az OKW-nak, hogy a katonai csatornákon történő egyeztetés már nem segít, diplomáciai úton kellene nyomást gyakorolni Budapestre, bár sikerre így is kevés esélyt látott. Ennek kapcsán üzenetet küldött Berlinbe Jagow is,

és azt javasolta, hogy ha Szombathelyi felveti az ukrajnai megszálló erők hazahozatalát – azt német részről tekintsék úgy, mintha Magyarország ki akarna válni a közös harcból. Figyelmeztessék a magyar kormányt, hogy ezzel gyakorlatilag lemondana a területi igényeiről, sőt a Berlin segítségével visszaszerzett országrészek is német közigazgatás alá kerülhetnek, ezzel Magyarország visszaszorulhat a trianoni határai közé.⁵²

Pappenheim, aki személyes kudarcának tekintette, hogy nem sikerült elérnie a honvédség balkáni közreműködését, levelet írt a Magyar Megszálló Erők parancsnokságára kirendelt német összekötő törzs vezetőjének, Oswald alezredesnek. Ebben kifejtette, hogy Budapest csak az alkalmat lesi a fegyveres küzdelemből való kiválásra. Javasolta, hogy tartsák szoros megfigyelés alatt a magyar csapatokat, mert megbízhatatlanok. Ne engedjék őket a Kárpátok előterébe átcsoportosítani, hanem minél messzebb alkalmazzák a magyar határtól. Az attasé azonban elcímezte a levelet, így az a magyar megszálló erők parancsnoka, Lakatos Géza vezér ezredes kezébe került. Lakatos felháborodottan referált róla a Vezérkar főnökének és javasolta, hogy kérjék Pappenheim azonnali visszahívását. Szombathelyi azonban kerülni akarta az újabb konfliktust a németekkel, emellett úgy vélte, könnyebben boldogul majd egy kompromittálódott attaséval. Lakatos közben továbbította a levelet Oswaldnak, így a németek is megtudták, hogy az üzenet magyar kézbe került. A súlyos mulasztás miatt Pappenheimet október 8-án hazarendelték, és utódául Hans Greiffenberg tábornokot nevezték ki.⁵³

Szombathelyi szeptember 18-án Keittel tárgyalta, aki ismét kérte, hogy Magyarország küldjön megszálló csapatokat a Balkánra. A Honvéd Vezérkar főnöke igyekezett kitérni a kérés elől. Közölte, a magyar kormány attól tart, hogy válaszul szövetséges légitámadásokra kerül sor Budapest ellen, ami nemcsak a lakosságnak, hanem a németek számára dolgozó hadiiparnak is súlyos károkat okozhat. Keitel azzal hárította el a kifogást, hogy jelentős német légvédelmi erő áll rendelkezésre, melyet szükség esetén Magyarországra telepíthetnek. Ekkor Szombathelyi fegyverzeti hiányszágokra hivatkozott, hogy páncéltörő fegyverek, aknavetők és géppisztolyok tekintetében a honvédség jelentős német szállításra szorulna. Keitel erre nagyobb mennyiségű hadianyag átadására tett ígéretet. Az érvekből kifogyva a Honvéd Vezérkar főnöke közölte, hogy a magyar kormány nem tartja lehetségesnek csapatai balkáni alkalmazását, és ebben a kérdésben ő maga nem tehet semmit. Ezt követően hozta szóba a keleti hadszíntéren lévő megszálló erők kivonására vonatkozó kérést. Keitel kijelentette, hogy ezt Hitler nem engedélyezi. Még ha katonai szempontból indokolható is a

magyar csapatok hazavezénylése, politikai téren ez komoly károkat okozna, mert az ellenséges propaganda a tengelyhatalmak széthullásának bizonyítékaként beszélne róla.⁵⁴

Hazatérve Szombathelyi nem tudott eredményekről beszámolni. Jelentésében igyekezett belekapaszkodni Keitel azon mondatába, hogy az OKW esetleg nem zárkózna el néhány magyar seregest Kárpátokhoz közelebbi elhelyezésétől. Valójában azonban a német vezetés semmilyen intézkedést nem tervezett ebben a kérdésben. A balkáni szerepvállalás ismételt elutasítását, az Ukrajnában lévő honvéd erők hazaszállítási szándékát, és a szövetségesekkel folytatott titkos megbeszéléseket Hitler a háborúból való magyar kiválás kezdő lépéseinek tekintette. Ezért utasítást adott, hogy haladéktalanul dolgozzák ki Magyarország katonai megszállásának tervét. A Margarethe terv első változata szeptember 30-ra készült el.⁵⁵

A délvidéki razzia felelőseinek számonkérését Kállay a nyugati hatalmak irányába történő bizalomépítés, és a szerb-magyar feszültségek csökkentése szempontjából egyaránt fontosnak ítélte. A kormányfő az üggyel kapcsolatban német felbujtásról beszélt, melynek célja a szerb–magyar viszony végleges elidegenítése volt. Ilyen módon Kállay politikai párhuzamot vont az 1942-es „hideg napok” és a magyar csapatok balkáni bevetését sürgető német magatartás között. Kállay ösztönzésére a kormányzó elrendelte az újvidéki események felülvizsgálatát. Szeptember 14-én döntés született a razzia során okozott károk összeírásáról. Október 11-én pedig intézkedtek az érintett honvédtisztekkel szembeni bűnvádi eljárás megindításáról.⁵⁶

A honvédség balkáni alkalmazása ettől kezdve a magyar–német katonai tárgyalások során már nem merült fel. Politikai vonatkozásban azonban mindkét fél még hónapokig hivatkozott az ügyre. Német részről ezt a Harmadik Birodalomtól való magyar elszakadás egyik legfőbb bizonyítékaként kezelték. A német titkosszolgálat már 1942 óta rendelkezett információkkal a Kállay-kormány nyugati kapcsolatkereséséről, de Berlinben úgy gondolták, hogy a magyar kiválás a szövetségesek balkáni partraszállása nélkül úgysem realizálható, a közeledő szovjet haderő feltartóztatása érdekében pedig a magyar vezetés inkább kitart Németország mellett. A balkáni megszállás kérdése volt az első, amikor Budapest kategorikusan megtagadta a német katonai kéréseket. Erre hivatkozott Ernst Kaltenbrunner, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal vezetője is Heinrich Himmler SS birodalmi vezető számára készített, Magyarország helyzetét elemző, október 26-i jelentésében. Ebben kiemelte, hogy a honvédség balkáni bevetésének elutasítása már konkrét lépés a magyarok részéről a Németországtól való elszakadás útján.⁵⁷

A magyar diplomácia az angolszászokkal folytatott titkos tárgyalások során hivatkozott több alkalommal is a balkáni megszállástól való távolmaradásra. A szövetségesek konkrét, látható németellenes lépéseket sürgettek, és a Kállay-kormány ezek között a legfontosabbként éppen a Balkánon való katonai szerepvállalás elutasítását említette. December 6-án Ghyczy Jenő részletes összefoglalót készített a szövetséges hatalmak számára a németektől való fokozatos eltávolodás bizonyítékairól. Ebben kiemelte a balkáni megszállásban való részvétel magtagadását is. Hangsúlyozta, hogy német részről többször, és nagy nyomattal kérték a honvédség balkáni alkalmazását, amit a Kállay-kormány elutasított. Zágráb szintén a magyar vezetéshez fordult, hogy a honvédség kapcsolódjon be a Dráva-hidak horvát hídfőinek védelmébe és a folyamórség lásson el biztosító feladatokat a Száván. A kormány ezt a kérést sem teljesítette. A szerb partizánok több támadást is intéztek magyar területek ellen, de visszaszorításuk után, Szerbiában a magyar csapatok már nem folytatták ellenük a harcot.⁵⁸

A témával kapcsolatos egyik utolsó megnyilvánulásra 1944. január végén került sor. Szombathelyi egy vezérkari tájékoztató során beszámolt arról, hogy a teheráni konferencia döntései nyomán egyelőre nem várható szövetséges partraszállás a Balkán térségében. Arról is beszélt, hogy a keleti hadszíntéren rekedt magyar megszálló erőket nem sikerült összevonni a Kárpátok előterében, mert Hitler ezt következetesen elutasította. Az esetenként a szovjet főerőkkel vívott súlyos harcok következtében a honvédség súlyos veszteségeket szenvedett. Ezen a ponton kifejtette azt a véleményét, hogy a balkáni szerepvállalás talán lehetővé tette volna a magyar erők átcsoportosítását a saját határok védelmére. A német vezetés azonban 1944 januárjában már nem tartott igényt a magyar erők Balkánra vezénylésére, hanem már éppen Magyarország megszállását készítette elő.⁵⁹

JEGYZETEK / NOTES

1. Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairoosz. Budapest. 101., 113. old.
2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K 589. Horthy M. 8933. II. B. 10.; Joó András (2008): Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944. Napvilág. Budapest. 136. old.; A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója (1978). Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Lőrincz Zsuzsa. Kossuth. Budapest. 267., 271–272. old.
3. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945 (1982). Hrsg.: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Band III/1–2. Bernard & Graefe Verlag. München. III/1. 54., 70. old.
4. A madridi követségtől (1978) 289–290. old.; Kriegstagebuch (1982) III/1. 54., 70. old.; Dombrády (2012) 111–116. old.
5. Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Anonymus. Budapest. 581. old.; A madridi követségtől (1978) 282–283. old.
6. Kriegstagebuch (1982) III/1. 133–134. old.
7. Macartney, Carlile Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945. Vol. II. Edinburgh University Press. Edinburgh. 137–138. old.; Kriegstagebuch (1982) III/1. 134. old.; Czettler Antal (2000): A mi kis élethalál kérdéseink. A magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig. Magvető. Budapest. 216–217. old.
8. Horthy Miklós titkos iratai (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szücs László. Kossuth. Budapest. 348–350. old.
9. Kovács Gábor (2005): Szombathelyi Ferenc és a „balkáni megszálló hadosztályok ügye” 1943-ban. Századok, 2005/6. sz. (1371–1425. old.) 1372–1373., 1416–1417. old.
10. Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi levéltára (a továbbiakban: HIM HL) Honvéd Vezérkar főnöke (a továbbiakban: VKF) Eln. 1. 1943. febr. 12. sz. n.
11. Kovács (2005) 1379. old.; Horthy Miklós titkos iratai (1963) 345–355. old.; Dombrády (2012) 114–115. old.
12. Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban (1978). Összeállította, sajtó alá rendezte Juhász Gyula. Szerkesztette Szuhay-Havas Ervin. Kossuth. Budapest. 86–87. old., 87–89. old., 90–91. old.
13. Kriegstagebuch (1982) III/1. 134.; Nagybaczoni Nagy Vilmos (1986): Végzetes esztendő, 1938–1945. Gondolat. Budapest. 155–156. old.

14. Horthy Miklós titkos iratai (1963) 345–355. old.; Dombrády (2012) 117–120. old.
15. A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Budapest. 707–709. old.; Czettlet (2000) 218–219. old.
16. MNL OL K 63. Külügyminisztérium, Politikai ir. 473–474. sz. Szent-Iványi D. I. 786., 794. old.
17. Dombrády (2012) 123.
18. Horthy Miklós titkos iratai (1963) 364–368. old.; Kiegstagebuch (1982) III/1. 134. old.; A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 528. dok. 710. old.; Dombrády (2012) 121–122. old.
19. Magyar–brit titkos tárgyalások (1978) 97–99. old., 100–107. old.
20. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. március 10. 36. sz.
21. Saly (1945) 599. old.
22. MNL OL K 589. Horthy M. 8934. II. D. 8.
23. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. március 30. 5. sz.
24. Nagybaczoni Nagy (1986) 157–158. old.; Csapody Tamás (2012): Bori munkaszolgálatosok. Vince Kiadó. Budapest. 15–16. old.
25. Macartney (1961) II. 138. old.
26. Magyar–brit titkos tárgyalások (1978) 155–158. old.; Lengyel Béla (2011): Európa forgószeleiben. Visszaemlékezések. Tapasztalatok és benyomások egy katona életéből. Digitális Kalamáris. Szarvas. 180. old.
27. A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 714. old.
28. Horthy Miklós titkos iratai (1963) 373–386. old.
29. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. április 20. 80. sz.; Magyar–brit titkos tárgyalások (1978) 155–158. old.
30. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. április 20. 80. sz.; Hitler hatvan-nyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal (1983). A bevezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette: Ránki György. I–II. kötet. Magvető. Budapest. II. 67–113. old.
31. Magyar–brit titkos tárgyalások (1978) 145–146. old.; 150–151. old.
32. Nagybaczoni Nagy (1986) 157–158. old.; Csapody (2012) 15–16. old.
33. Magyar–brit titkos tárgyalások (1978) 145–146. old., 150–151. old.; Borhi László (2015): Nagyhatalmi érdekek hálójában. Osiris – MTA BTK TTI. Budapest. 44. old.

34. Hitler hatvannyolc tárgyalása (1983) II. 147. old.; Walter Schellenberg emlékiratai (1989). TÉKA – Zrínyi katonai Kiadó. Budapest. 278–279. old.; Joó (2008) 137. old.
35. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. augusztus 24. 1. sz.; Kriegstagebuch (1982) III/2. 927., 955–956. old.; Dombrády (2012) 145. old.
36. Borhi (2015) 44–45. old.; Veress, Laura-Louise (1995): *Clear the Line. Hungary's Struggle to Leave the Axis During the Second World War.* Prospero. Cleveland. 130. old.
37. HIM HL VKF Eln. 1. 16/1943.; MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. augusztus 24. 1. sz.; Kállay Miklós (2012): *Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944.* I–II. kötet. Európa. Budapest. II. 2012. 68. old.; Ungváry Krisztián (2004): *A magyar honvédség a második világháborúban.* Osiris. Budapest. 205–206. old.
38. Kaló József (2010): *Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén.* PhD értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen. 123. old.
39. Kállay (2012) II. 76–78. old.
40. G. Vass István (1994): *Bakach-Besseney György tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottaival 1943. szeptember 28-a és 1944. március 19-e között.* Levéltári Közlemények, 1994/1–2. sz. (153–205. old.) 161–164. old., 166–167. old.; Kállay (2012) II. 76–78. old.; Dombrády (2012) 146. old.
41. Barcza György (1994): *Diplomata-emlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból, 1911–1945.* I–II. kötet. Európa–História. Budapest. II. 321–322. old.
42. HIM HL VKF Eln. 1. 15/1943.; Ungváry (2004) 205–206. old.
43. Kállay (2012) II. 71–74. old.; Nagybacsoni Nagy (1986) 205–217. old.
44. HIM HL VKF Eln. 1. 6/1943., 12/1943. Ungváry 2004. 205–206. old.
45. Kállay (2012) I. 224. old., II. 71–74. old.; Kovács (2005) 1403–1404. old.
46. *A Wilhelmstrasse és Magyarország* (1968) 728–729. old., 730. old.
47. G. Vass (1994) 2. dok. 164–166. old.; Borhi (2015) 46. old.; Kállay, Miklós (1962): „Come over”. *The Hungarian Quartely*, 1962/1–2. sz. (5–19. old.) 11–12. old.
48. G. Vass, 1994. 153–205. old.; Kállay (2012) II. 137–138. old.
49. Dombrády (2012) 146. old.; Czettler (2000) 302–303. old.; Romsics Ignác (1999): *Bethlen István. Politikai életrajz.* Osiris. Budapest. 421–422. old.
50. HIM HL HM Eln. I. 58 671/1943., 66 681/1943.; Kádár Gyula (1978): *A Ludovikától Sopronköhidáig.* I–II. kötet. Magvető. Budapest. II. 618. old.; Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (1983). Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Perneki Mihály. Kossuth. Budapest. 269. old.

51. MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv. 1943. szeptember 14. 1. sz.; Kállay (2012) II. 74. old.; Kádár (1978) II. 618. old.
52. A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 732–733. old.
53. Kádár (1978) II. 619–623. old.; Kriegstagebuch (1982) III/2. 1185., 1261. old.
54. Dombrády (2012) 159–160. old.
55. Kriegstagebuch (1982) III/2. 1119–1120. old.
56. Dombrády (2012) 76–77. old.; Kállay (2012) I. 140. old.
57. A Wilhelmstrasse és Magyarország (1968) 740–742. old.
58. G. Vass (1994) 188–189. old., 190–192. old.
59. HIM HL VKF Eln. 1. 1944. január 31. sz. n.; Ungváry (2004) 251. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM / REFERENCES

A) Levéltári források:

Hadtörténelmi Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltára (HIM HL)

HIM HL Honvédelmi Minisztérium (HM)

HIM HL Honvéd Vezérkar főnöke (VKF)

Magyar Nemzeti levéltár Olszágos Levéltára (MNL OL)

MNL OL K 27. Minisztertanácsi jkv.

MNL OL K 63. Külügyminisztérium Pol. ir.

MNL OL K 589. Horthy Miklós ir.

B) Szakirodalom:

A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. (1978). Összeállította, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: Lőrincz Zsuzsanna. Kossuth. Budapest.

A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944. (1968). Összeállították, és sajtó alá rendezték, a bevezető tanulmányt írták: Ránki György – Pamlényi Ervin – Tilkovszky Loránt – Juhász Gyula. Kossuth. Budapest.

Barcza György (1994): Diplomata-émlékeim. Magyarország volt vatikáni és londoni követének emlékirataiból, 1911–1945. I–II. kötet. Európa–História. Budapest.

Borhi László (2015): Nagyhatalmi érdekek hálójában. Osiris – MTA BTK TTI. Budapest.

- Czettler Antal (2000): A mi kis élethalál kérdéseink. A magyar külpolitika a hadba lépéstől a német megszállásig. Magvető. Budapest.
- Csapody Tamás (2012): Bori munkaszolgálatosok. Vince Kiadó. Budapest.
- Dombrády Lóránd (2012): A legfelsőbb hadúr és hadserege. Kairosz. Budapest.
- G. Vass István (1994): Bakach-Besseney György tárgyalásai az Egyesült Államok megbízottaival 1943. szeptember 28-a és 1944. március 19-e között. Levéltári Közlemények, 1994/1–2. sz. (153–205. old.)
- Hitler hatvannyolc tárgyalása 1939–1944. Hitler Adolf tárgyalásai kelet-európai államférfiakkal (1983). A bevezető tanulmányt írta, a műbe foglalt dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette: Ránki György. I–II. kötet. Magvető. Budapest.
- Horthy Miklós titkos iratai (1963). Sajtó alá rendezte, magyarázó szövegekkel és jegyzetekkel ellátta Szinai Miklós és Szűcs László. Kossuth. Budapest.
- Joó András (2008): Kállay Miklós külpolitikája. Magyarország és a háborús diplomácia 1942–1944. Napvilág. Budapest.
- Kaló József (2010): Szombathelyi Ferenc a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. PhD értekezés. Debreceni Egyetem. Debrecen.
- Kádár Gyula (1978): A Ludovikától Sopronkőhidáig. I–II. kötet. Magvető. Budapest.
- Kállay, Miklós (1962): „Come over”. The Hungarian Quartely, 1962/1-2. sz. 5-19. old.
- Kállay Miklós (2012): Magyarország miniszterelnöke voltam 1942–1944. I–II. kötet. Európa. Budapest
- Kovács Gábor (2005): Szombathelyi Ferenc és a „balkáni megszálló hadosztályok ügye” 1943-ban. Századok, 2005/6. sz. 1371–1425. old.
- Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht 1940–1945 (1982). Hrsg.: Schramm, Percy E. – Jacobsen, Hans-Adolf. Band III/1–2. Bernard & Graefé Verlag. München.
- Lengyel Béla (2011): Európa forgószeleiben. Visszaemlékezések. Tapasztalatok és benyomások egy katona életéből. Digitális kalamáris. Szarvas.
- Macartney, Carlile Aylmer (1961): October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929–1945. Vol. II. Edinburgh University Press. Edinburgh.
- Magyar–brit titkos tárgyalások 1943-ban (1978). Összeállította, sajtó alárendezte Juhász Gyula. Szerkesztette Szuhay-Havas Ervin. Kossuth. Budapest.
- Nagybacsoni Nagy Vilmos (1986): Végzetes esztendő, 1938–1945. Gondolat. Budapest.
- Saly Dezső (1945): Szigorúan bizalmas! Fekete könyv: 1939–1944. Anonymus. Budapest.

Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945 (1983). Sajtó alá rendezte, a bevezető szöveget írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: Perneki Mihály. Kosuth. Budapest.

Romsics Ignác (1999): Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris. Budapest.

Ungváry Krisztián (2004): A magyar honvédség a második világháborúban. Osiris. Budapest.

Veress, Laura-Louise (1995): Clear the Line. Hungary's Struggle to Leave the Axis During the Second World War. Prospero. Cleveland.

Walter Schellenberg emlékiratai (1989). TÉKA – Zrínyi Katonai Kiadó. Budapest.